

SOCIO-PHILOSOPHICAL ASPECTS OF THE EMERGENCE OF INCLUSIVE EDUCATION

Hayotjon Karimov

researcher

Fergana State University

Uzbekistan, Fergana

ABOUT ARTICLE

Key words: inclusive education, social philosophy, equality, justice, humanism, systemic approach, social integration, stigmatization, interdisciplinarity, inclusivity, education.

Received: 14.01.24

Accepted: 16.01.25

Published: 18.01.25

Abstract: The article examines the socio-philosophical aspects of the emergence of inclusive education, its importance for the equal formation of a legal and just society. The article analyzes theoretical approaches, including humanistic philosophy, social justice and a systematic approach, which justify the need to include people with such educational needs in a short-term educational environment. It is shown that inclusive teacher education is not only a technical phenomenon, but also a composite phenomenon contributing to the transformation of social attitudes, the elimination of ecclesiasticism and stigmatization. The paper presents methodological recommendations for ensuring inclusivity, focused on an interdisciplinary approach and ensuring accessibility of the educational environment.

INKLYUZIV TA'LIMNING PAYDO BO'LISHINING IJTIMOY-FALSAFIY JIHATLARI

Hayotjon Karimov

tadqiqotchi

Farg'ona davlat universiteti

O'zbekiston, Farg'ona

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ijtimoiy falsafa, tenglik, adolat, gumanizm, tizimli yondashuv, ijtimoiy integratsiya, stigmatizatsiya, fanlararo, inklyuziv, ta'lim.

Annotatsiya: Maqolada inklyuziv ta'limning paydo bo'lishining ijtimoiy-falsafiy jihatlari, uning huquqiy va adolatli jamiyatning teng shakllanishi uchun ahamiyati ko'rib chiqiladi. Nazariy yondashuvlar,

jumladan, gumanistik falsafa, ijtimoiy adolat va tizimli yondashuv tahlil qilinadi, bu esa bunday ta'lim ehtiyojlari bo'lgan odamlarni qisqa muddatli ta'lim muhitiga kiritish zarurligini asoslaydi. Inklyuziv pedagogik ta'lim nafaqat texnik, balki ijtimoiy munosabatlarni o'zgartirishga, cherkovchilikni yo'q qilishga va stigmatizatsiyaga hissa qo'shadigan murakkab hodisa ekanligi ko'rsatilgan. Ishda fanlararo yondashuvga va ta'lim muhitining mavjudligini ta'minlashga qaratilgan inklyuzivlikni ta'minlash bo'yicha ko'rsatmalar berilgan.

СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Хайтжон Каримов

исследователь

Ферганский государственный университет

Узбекистан, Фергана

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: инклюзивное образование, социальная философия, равенство, справедливость, гуманизм, системный подход, социальная интеграция, стигматизация, междисциплинарность, инклюзив, образования.

Аннотация: В статье рассматриваются социально-философские аспекты возникновения инклюзивного образования, его значение для равного формирования правового и справедливого общества. Анализируются теоретические подходы, включая гуманистическую философию, социальную справедливость и системный подход, которые обосновывают необходимость включения людей с такими образовательными потребностями в краткосрочную образовательную среду. Показано, что инклюзивное педагогическое образование является не только техническим, но и составным феноменом, способствующим трансформации общественных установок, ликвидации церковности и стигматизации. В работе представлены методические рекомендации по обеспечению инклюзивности, ориентированные на междисциплинарный подход и обеспечение доступности образовательной среды.

KIRISH

O'rtaga tashlangan mavzuni o'rganishning ilmiy-nazariy va uslubiy-amaliy dolzarbligini quyidagicha shakllantirish mumkin:

Ijtimoiy falsafada innovatsion yondashuv sifatida inklyuziv ta'limni ijtimoiy-falsafiy jihatlar prizmasi orqali o'rganish inson huquqlari, ijtimoiy tenglik va adolat kabi chuqur falsafiy asoslarni ochib beradi. Ushbu jihatlar mahalliy va xorijiy adabiyotlarda etarlicha oshkor etilmagan. Kontseptsiyalarni qayta ko'rib chiqish orqali inklyuziv ta'limning paydo bo'lishi an'anaviy ta'lim tushunchalarini falsafiy tushunishni talab qiladi, bu jamiyat, madaniyat va ta'lim muhitining o'zaro ta'sirini tavsiflovchi nazariy modellarni rivojlantirishga yordam beradi.

Ta'lim o'zgarishlarida falsafaning rolini inklyuziya haqidagi falsafiy aks ettirish ta'limning inklyuziv jamiyatni shakllantirishdagi rolini qayta baholashga yordam beradi, bu ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlar rivojlanishidagi muhim bosqichdir.

Fanlararo xususiyatini inklyuziv ta'lim mavzusi ijtimoiy falsafa, pedagogika, sotsiologiya va axloqni birlashtiradi. Muammoni ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan o'rganish ushbu fanlarning o'zaro ta'siri uchun yangi istiqbollarni ochib beradi.

Ta'lim islohotlari uchun qo'llanmasi sifatida tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish uchun asos bo'lishi mumkin. Bu, ayniqsa, inklyuziv ta'lim tizimlarini yaratish bo'yicha global tendentsiyalar sharoitida juda muhimdir.

Ijtimoiy moslashuv va integratsiya sifatida inklyuziv ta'lim maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan odamlarni ijtimoiy integratsiyalashning asosiy vositasi bo'lib xizmat qiladi va ushbu hodisaning falsafiy jihatlarini o'rganish inklyuziyani muvaffaqiyatli amalga oshirish usullari va yondashuvlarini asoslashga yordam beradi.

O'qituvchilar va ma'murlarni qo'llab-quvvatlash sifatida tadqiqotimiz ta'lim muassasalari o'qituvchilari va ma'murlariga o'z ishlarining falsafiy asoslarini tushunishga yordam beradi, bu esa inklyuziv ta'lim amaliyotlarini yanada ongli ravishda amalga oshirishga yordam beradi.

Axloqiy tamoyillar va standartlarga falsafiy tushunish orqali inklyuziyani amalga oshirishga uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish axloqiy standartlar va amaliy tavsiyalarni shakllantirishga yordam beradi, bu esa o'quv jarayonining barcha ishtirokchilarining o'zaro munosabatlari sifatini yaxshilashga imkon beradi.

Xalqaro majburiyatlarni amalga oshirishga falsafiy tahlil BMTning ta'lim olish huquqiga oid nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konventsiyasi kabi xalqaro normalarni amalga oshirish strategiyasini ishlab chiqishga yordam beradi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining cheklangan odamlar uchun teng imkoniyatlarni ta'minlash bo'yicha standart qoidalarining 6-qoidasida: "Davlatlar nogiron bolalar, yoshlar va kattalar uchun integratsiyalashgan tuzilmalarda boshlang'ich, o'rta va oliy ta'limda teng imkoniyatlar tamoyilini tan olishlari kerak. Ular nogironlarning ta'limini umumiy ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida kiritilishini ta'minlashi shart" [1.] - deyilgan. Shunday qilib, tadqiqot nazariy va amaliy jihatdan yuqori ahamiyatga ega

bo‘lib, ta‘lim va ijtimoiy falsafa sohasidagi fundamental va amaliy muammolarni hal qilishga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2022-yil 29-dekabrda nutqida mamlakatning barcha fuqarolari uchun sifatli ta‘lim darajasini ta‘kidladi: *“Bizning barcha tendentsiyalarimiz ta‘limdir. Qaysi mintaqaga tashrif buyursam ham, har doim yoshlar va ko‘plab yirik korxonalar bilan muloqot qilaman. Men so‘raganimda: “Sizni nima bezovta qilmoqda?”, ular bilim etishmasligi haqida gapirishadi. Zamonaviy iqtisodiyot darajasida rivojlangan mamlakatlar qanday? Bilim hisobidan! Shuning uchun biz birinchi navbatda ta‘limni yaxshilashga harakat qilmoqdamiz”* [2.]. Yuqoridagi so‘zlarda inklyuziv ta‘lim haqida to‘g‘ridan-to‘g‘ri so‘z yuritilmagan bo‘lsa-da, ta‘lim tizimini takomillashtirish va barcha fuqarolar uchun bilimlardan teng foydalanishni ta‘minlashga qaratilgan e‘tibor O‘zbekistonda inklyuziv ta‘lim muhitini yaratish istagini aks ettiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Mavzu bo‘yicha ilmiy qarashlar, nazariyalar va tadqiqotlarni ko‘rib chiqish: inklyuziv ta‘limning paydo bo‘lishining ijtimoiy-falsafiy jihatlariga inklyuziv ta‘limning ijtimoiy-falsafiy konteksti sifatida quyidagi yondashuvlar falsafiy mavjud:

Gumanistik yondashuv asosiy g‘oyasi - bu barcha odamlarning rivojlanishi va imkoniyatlarini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan iqtisodiy sharoitlar. Jan-Jak Russo [3. 432.], Imanuil Kant [4. 960.] va Jon Dyui [5. 160.] kabi faylasuflar, mamlakatdan qat‘i nazar, ta‘limni universal huquq sifatida gumanistik tushunish uchun asos yaratadilar. Inklyuziv ta‘limning bir qismi sifatida gumanistik yondashuv har bir talabaga o‘zini to‘laqonli jamiyat kabi his qilishiga imkon beradigan zarur sharoitlarni asoslaydi.

Tenglik va adolat falsafasi vakili Jon Roulz [6. 298.] o‘zining adolat nazariyalarida jamiyatning barcha erkaklariga teng imkoniyatlar berilishi kerakligini ta‘kidladi. Inklyuziv ta‘limga kelsak, bu alohida ehtiyojli odamlar uchun sifatli ta‘lim olish majburiyatini anglatadi.

Ekzistensializm va fenomenologiya namoyondalaridan Jan-Pol Sartr [7. 639.] va Martin Xaydeggerning [8. 456.] yondashuvlari har bir insonning o‘ziga xosligini ta‘kidlaydi. Uchinchi inklyuziyalarda bu individuallikni hurmat qilishga asoslangan ta‘lim tajribasini tushunish bilan bog‘liq.

Inklyuziv ta‘limni tadqiq qilish sohasidagi quyidagi ilmiy nazariyalarni ko‘rib chiqamiz:

Tizim ulanishi nazariyasi (asosiy vakil - Bertalanfi [9. 289.]), turli xil quyi tizimlarning o‘zaro ta‘sirini talab qiladigan ijtimoiy tizimning hisoblash tizimi kabi elementni kiritish: ta‘lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya. Ushbu sohadagi tadqiqotlar fanlararo amalga oshirish sharoitlarini yaratishga qaratilgan.

Lyudvig fon Bertalanfining tizimni birlashtirish nazariyasi tizimning barcha elementlari bir-biridan farq qiladi va tizimning bir qismidagi o'zgarishlar butun tuzilishga ta'sir qiladi degan fikrga asoslanadi. Asosiy qoidalariga tizim birikma sifatida, har qanday tizim (biologik, xalqaro yoki tibbiy) o'zaro bog'liq elementlardan tashkil topgan yagona birikma sifatida qaralishi mumkin. Ierarxiyasiga tizimlar bir-biri bilan va kattaroq zanjirlar bilan o'zaro ta'sir qiluvchi quyi tizimlarni o'z ichiga oladi. Ochiq tizimlar kelajakda xavfsizlik, ma'lumot va xavfsizlikni ta'minlaydi. Dinamikasiga tizimlar doimiy ravishda o'zgarib turadi va tashqi sharoitlarga moslashadi. Inklyuziv ta'limda qo'llashini, ta'lim, tibbiy, huquqiy va madaniy quyi tizimlar o'zaro ta'sir qiladigan ijtimoiy tizimning bir qismi sifatida qo'shilish. Inklyuziyani samarali amalga oshirish uchun har bir quyi tizimga ta'sir o'tkazish va ularning o'zaro ta'sirini muvofiqlashtirish kerak. Tizimli yondashuv "to'siqlarni" aniqlashga va odamlarni tegishli ta'lim ehtiyojlariga jalb qilish uchun jarayonlarni optimallashtirishga yordam beradi.

Ijtimoiy rollar nazariyasi (asosiy vakil - Goffman [10. 340.]), ijtimoiy stereotiplarning nogironlar va ularning jamiyatdagi o'rni haqidagi tasavvurlariga ta'siri o'rganiladi. Ushbu nazariya ta'lim muhiti shakllarga qanday ta'sir qilishi mumkinligini tushunishga yordam beradi.

Erving Goffmanning ijtimoiy rollar nazariyasi odamlarning xatti-harakatlariga ular jamiyatga aylantiradigan rollar prizmasi orqali ta'sir qiladi. Asosiy g'oya shundan iboratki, ijtimoiy videolar - bu shaxsning muayyan maqomi bilan bog'liq bo'lgan, uning harakatlari va cheklovlar bilan o'zaro ta'sirini hisobga oladigan umidlar. Asosiy qoidalaridan, rol identifikatoriga odamlar xulq-atvor me'yorlari va qoidalarini belgilaydigan muayyan rollarni (masalan, o'qituvchi, talaba, ota-ona) o'z zimmlariga oladilar. "Hayot teatri" haqida Goffman teatr metaforasidan foydalanadi, bu erda odamlar faol o'zaro ta'sirning "sahnasida" rol o'ynaydigan aktyorlar sifatida harakat qilishadi. Stigmatizatsiyani qabul qilingan me'yorlardan chetga chiqish (masalan, nogironlik) stigmatizatsiyaga olib kelishi mumkin, bu esa rolning sifatli bajarilishiga to'sqinlik qiladi. Inklyuziv ta'limda qo'llashni inklyuziv ta'lim stigmani engishga yordam beradi, bu esa ehtiyojlari bo'lgan odamlarga teng ijtimoiy rollarni bajarishga imkon beradi. Inklyuziv muhitni yaratish, idrok etish to'siqlari va hurmat va hukumatga asoslangan ijobiy rollarni shakllantirishga ko'maklashish.

Tadqiqotimiz doirasida quydagi mualliflik qarashlarimizni keltiramiz: *"Inson printsipiga nisbatan tenglik va siyosat g'oyasiga asoslangan inklyuziv ta'limning paydo bo'lishining ijtimoiy-falsafiy jihatlari jamiyatning adolatli muhitni yaratishga bo'lgan e'tiborini aks ettiradi, bu erda har bir inson, jismoniy, intellektual yoki ijtimoiy holatidan qat'i nazar, ta'lim jarayonida to'liq ishtirok etish huquqiga ega. Inklyuziv ta'lim nafaqat pedagogik yondashuv, balki o'zaro ta'sir, birdamlik va ijtimoiy uyg'unlikning yangi tamoyillarini shakllantiradigan falsafiy paradigma hamdir"* (X.Karimov).

NATIJA VA MUHOKAMA

Mavzu bo'yicha ilmiy-nazariy xulosalar va uslubiy-amaliy takliflar asosida natijalar va munozaralar, inklyuziv ta'limning paydo bo'lishining ijtimoiy-falsafiy jihatlari:

Inklyuziv ta'limning ijtimoiy innovatsiyalarini asoslashda tadqiqot shuni tasdiqladiki, inklyuziv ta'lim tashqi ijtimoiy aloqalarga, monarxiyani engishga va tenglik, adolat va birdamlik kabi inklyuziyaning ijtimoiy-falsafiy asoslari ta'lim uchun qiymat asoslarini ko'rib chiqadi.

Falsafiy to'siqlar va imkoniyatlarni aniqlashga inklyuziv ta'limning rivojlanishidagi asosiy falsafiy to'siqlar, shu jumladan kamchiliklar aniqlandi.

Shu bilan birga, inklyuziyaning falsafiy kontsepsiyasi ta'lim sifatini oshirish va amaliy yutuqlar mavjud, inklyuziv baholashni baholash bo'yicha ko'rsatmalar ishlab chiqilgan:

Fanlararo yondashuv sinovdan o'tkazildi natijalarni muhokama qilish orqali ijtimoiy transformatsiya vositasi sifatida qo'shilish, inklyuziyaning nafaqat ta'lim, balki ijtimoiy falsafiy tushuncha sifatida tan olish jamiyatni o'zgartirishda muhim rol o'ynaydi. O'zaro hokimiyat madaniyati va qo'llab-quvvatlashiga ko'maklashish maqsadida inklyuziv kelishuvni joriy etish.

Ta'lim orqali shaklni engish orqali tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'lim umumiy ijtimoiy iqlimni pasaytiradi, o'rganish va shaxsiy o'sish uchun sharoit yaratadi.

Nazariya va amaliyotning o'zaro ta'siri, ilmiy-nazariy xulosalar metodologik yondashuvlarda, masalan, inklyuziv bandlik va ishlanmalarni yaratishda aks etgan.

Fanlararo rol, bertalanfining tizimli yondashuvi va ijtimoiy nazariyalarni qo'llash Goffman inklyuzivlikni amalga oshirish uchun falsafa, pedagogika va sotsiologiya bo'yicha tavsiyalar berdi. Bu ta'lim jarayonining ta'sirini ham, ijtimoiy jihatlarni ham hisobga olishga imkon beradi.

Muhokamaga asoslangan tavsiyalar, davlat tuzilmalari uchun, ijtimoiy va falsafiy tamoyillarga asoslangan inklyuziv ta'limni ommalashtirish va amalga oshirish bo'yicha uzoq muddatli dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish. Talabalar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan qonunchilik choralarini kuchaytirish

Ta'lim muassasalari uchun, falsafiy knyazlarni joriy etish o'qituvchilar uchun elementlarni o'z ichiga olgan doimiy malaka oshirish kurslarini tashkil qiling.

Jamiyat uchun, stigmatizatsiya va rivojlanishni kamaytirishga qaratilgan bunday kampaniyalarni o'tkazing. Amalga oshirishda ota-onalar, o'qituvchilar va ijtimoiy soha xodimlarining hamkorligini rag'batlantirish inklyuziv. Olib borilayotgan tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limning ijtimoiy-falsafiy jihatlari adolatli va ilg'or jamiyat rivojlanishining asosiy omili ekanligini tasdiqlaydi. Ularni amalga oshirish davlat va jamiyat tomonidan nazariy tushunish, amaliy amalga oshirish va qo'llab-quvvatlashni o'z ichiga olgan keng qamrovli kelishuvni talab qiladi.

XULOSA

Mavzuimizga oid quydagi ilmiy va nazariy xulosalarni keltiramiz:

Inklyuziv ta'limning falsafiy asoslari. Inklyuziv ta'lim tenglik, adolat va gumanizmning falsafiy toifalariga asoslanib, har bir insonning individual qadr-qimmatini tan olish zarurligini tasdiqlaydi. Ijtimoiy-falsafiy tahlil shuni ko'rsatadiki, inklyuziya nafaqat ta'lim, balki birdamlik iqtisodiyotini mustahkamlaydigan mexanik hodisadir.

Inklyuziyaning jamiyatdagi roli. Inklyuziv kelishuvni amalga oshirish bag'rikenglik va ta'sirchan jamiyatni shakllantirishga yordam beradi, bu erda kamsitish va stigma asta-sekin bunday ma'noga olib keladi. Inklyuziyaning ijtimoiy falsafasi uning ta'lim olish imkoniyati orqali inqilobiy shakllarga o'tish imkoniyatlarini yaratadi.

Tizim jarayoni sifatida yoqish. Inklyuziv ta'limni ta'lim tizimini sog'liqni saqlash, madaniyat va huquq kabi boshqa ixtisoslashtirilgan institutlar bilan birlashtirish deb hisoblash kerak.

Shuningdek mazkur uslubiy-amaliy takliflar va tavsiyalar ham keltirildi:

Falsafiy standartlarni ishlab chiqish. Ta'lim muassasalarining inklyuzivlik darajasini, shu jumladan adolat va adolatning falsafiy tamoyillarini baholash uchun uslubiy asoslarni yaratish.

Fanlarni birlashtirish. Fanlararo so'rovni shakllantirish uchun o'qituvchilar va ijtimoiy mahsulotlarni tayyorlashga kiritishning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Inklyuziv bandlikni yaratish. Ta'lim muassasalarining jismoniy va axborot imkoniyatlarini yaratish uchun yagona standartlarni ishlab chiqish.

Ta'lim muassasalari uchun, o'qituvchilar va menejrlarni o'quv dasturiga kiritish bo'yicha kurslarni joriy etish. Bunday ta'lim ehtiyojlari bo'lgan odamlarga nisbatan hurmatli munosabatni shakllantirish uchun sharoit yaratish.

Davlat organlari uchun, normativ hujjatlarni tasdiqlash, inklyuziv ta'limning majburiy va mavjudligini ta'minlash. Qo'llab-quvvatlash dasturlarini moliyalashtirish, shu jumladan o'qituvchilarning malakasini oshirish va malakasini oshirish.

Jamiyat uchun, inklyuziv ta'limni va uning bag'rikeng jamiyatni yaratishdagi rolini ta'minlash uchun ma'rifiy kampaniyalar o'tkazish. Inklyuziv tashabbuslarni muhokama qilish va amalga oshirishda ota-onalar, o'qituvchilar va jamoatchilik vakillarining ishtirokini rag'batlantirish.

Umumiy xulosa sifatida inklyuziv ta'limning paydo bo'lishining ijtimoiy-falsafiy jihatlarini chuqur nazariy va amaliy innovatsionlikka ega. Uslubiy yondashuvlar va amaliy tavsiyalarni amalga oshirish inklyuziv jamiyat rivojlanishiga erishish uchun fanlararo siyosat va davlat, jamiyat va ta'lim muassasalarining global inqilobini talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disabled.shtml
2. https://president.uz/ru/lists/view/5798?utm_source=chatgpt.com
3. Жан-Жак Руссо. Исповедь. - Москва: АСТ, 2021. - С. 432.
4. Иммануил Кант. Критика чистого разума (Пер, с нем. Н.Лосского.) - Минск: Литература, 1998. - С. 960.
5. Дьюи Джон Общество и его проблемы. (Перевод с англ. И.И.Мюрберг, А.Б.Толстова, Е.Н.Косиловой.) - Москва: Идея-Пресс, 2002. - С.160.
6. Джон Ролз Теория справедливости (Научный редактор издания профессор В.В.Целищев) - Новосибирск: Издательство Новосибирского университета, 1995. - С. 298.
7. Сартр Ж.П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии (Пер. с фр., предисл., примеч. В.И.Колядко.) - Москва: Республика, 2000. - С. 639.
8. Мартин Хайдеггер Основные проблемы феноменологии (*Перевод с немецкого А. Г. Чернякова*) - Санкт-Петербург: ВРФШ, 2001. - С. 456.
9. Von Bertalanfy L. General System Theory. Foundations, Development, Applications. - Nyu-York: 1968. - P. 289.
10. Goffman E. Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction. - London: Allen Lane, 1972. - P. 340.